

22 червня – День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні.

Що таке війна? Вже понад сім десятиків літ, як закінчилась одна з найжахливіших світових воєн, та її відголосок дотепер відгукується вибухами в полях мін і снарядів. Що несе війна мирному населенню? І як було вижити в умовах радянської, а згодом нацистської окупації? Зрозуміло, що всі війни насправді ведуться через чийсь великі амбіції, політичні інтереси або економічні зазіхання, але найбільше від цього страждають прості люди, котрих масово призивали до армії, які гинули на фронтах та вмирили від голоду в тилу. Насправді в жодній війні немає переможця, всі переможені, тому що кожна приносить великі жертви для обох воюючих сторін. Загалом Україна в роки Другої світової війни втратила 14 млн. людей, серед них 5 млн. цивільних і 4 млн. військових, ще 5 млн. громадян були депортовані чи евакуйовані.

Для жителів Сарненщини Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 р. з початком німецько-польської війни. Червона армія окупувала Сарни 20 вересня 1939 р., встановивши радянську владу. О першій годині ночі жителі міста Сарни почули стрілянину. Поляки вже відступили, тож і гадки не мали, хто стріляє, і перестрашені ховались по підвалах. Згодом з'ясувалось, що це було зіткнення між двома відділами радянських військ, які прибули з різних напрямків. Місто було переповнене біженцями, люди (в основному єврейське населення) з торбами, валізами шукали порятунку. Також вийшла директива нового очільника Сарн Х.С. Ненюка про передачу всього майна єврейської громади в руки міста. Багатьом місцевим торговцям, купцям, власникам крамничок загрожувало банкрутство. До того ж, у місто наїхало різноманітних людей із Радянської Росії, котрих відразу ж працевлаштовували, тому багато сарненців втратили роботу. Закрили і єврейські школи Тарбут і Галмуд Тора і, як наслідок, звільнили їх вчителів. Незабаром їх відкрили, а на місце звільнених єврейських педагогів взяли новоприбулих. Однак учителі не могли знайти собі місця, тому що вчення івриту стало немислимим, а вони не були готові викладати ідиш у радянському стилі.

Далі все відбувалося за написаним радянським сценарієм: націоналізація підприємств, заборона політичних українських партій і газет, масові репресії, реформи в освіті й охороні здоров'я та декілька хвиль депортацій. Усі ці трансформації наклали відбиток на пам'ять місцевих жителів.

Перемога над Радянським Союзом повинна була відкрити Німеччині шлях до досягнення світового панування. Тому влітку 1941 р. Друга світова війна впевнено наблизилась до його кордонів, поклавши початок найкровопролитнішому та найжорстокішому періоду Другої світової війни – німецько-радянській війні, котра почалася 22 червня 1941 р.

Літаки з чорною свастикою постійно з'являлися над залізничним вузлом станції Сарни та бомбардували його. А 6 липня 1941 р. місто окупували нацисти. Після утворення Рейхскомісаріату «Україна» 20 серпня 1941 р. Сарненщина потрапила до складу цього адміністративного утворення, котрий очолив гауляйтер Еріх Кох. Його резиденція розміщувалась у м. Рівне.

У Сарнах створили німецьку окупаційну владу: військова комендатура, яка розмістилася в приміщенні гімназії, гебітскомісаріат, який очолив гебітскомісар Гауль, а також районна та міська управи. Місцеві жителі (українці) займали посади в системі німецької окупаційної адміністрації. Структура міської управи складалася з таких відділів: загального управління, поліцейного, шкіл і культурних закладів, охорони здоров'я, ветеринарного, фінансового, будинкоуправління, промислового, постачання й забезпечення робочою силою. Їхні

керівники призначалися за згодою військової комендатури. Таким чином військова комендатура затвердила уряд із місцевих жителів нашого міста в такому складі: голова районної управи – П. Теодорович, заступник – О.К. Місечко, голова районної поліції – Глушко, заступник – В.І. Мелешук, голова міської управи (бургомістр) – П. Мариняк, заступник – Б.С. Бабаєв, голови відділів: освіти – М.Х. Бережнюк, торгівлі – К.Л. Білявський, санітарного – М. Тощевіков, фінансового – Ю.А. Добровольський, шляхового – П.І. Броварець. Міську поліцію очолив О.В. Хаїнський, його заступник – М.Г. Косолап.

Функціонував місцевий суд, який розглядав цивільні справи про дрібні правопорушення та кримінальні, якщо злочин учинено стосовно українських громадян. Решта справ були в компетенції слідчих органів гестапо, котре одразу реєструвало всіх, хто викликав найменшу підозру. В умовах «нового порядку» німецька влада ділила людей на «необхідне населення» (ті, хто на них працював) і «зайвих їдців» (євреї, цигани). За переховування комуністів та їх однодумців військовополонених карали розстрілом.

Подорож залізницею дозволялась на підставі залізничних перепусток, котрі видавали сарненцям. Отримати її бажаючі могли в Сарненському гебітскомісаріаті. Заборонялося ходити, їздити й випасати худобу вздовж колії Ковель-Коростень на відстані з обох боків не менше 300 м.

На вулиці Широкій розмістили відділ праці міста Сарни, де в обов'язковому порядку мало реєструватися українське населення міста згідно з розпорядженнями сарненського гебітскомісара Гауля від 5 серпня 1941 р. Таким чином уряд праці формував списки молодих людей, котрих згодом вивозили до Німеччини. З Сарненської округи вивезли 1500 юнаків і дівчат.

Наступним наказом сарненського гебітскомісара Гауля в 1941 р. в Сарнах ввели грошові та натуральні податки для українського населення, такі як: здача 700 л молока на рік у молочарню на вулиці Граничній – для тих, хто тримав корів; 75 яєць, 100 кг м'яса на рік, вовну, шкіру. Ввели грошову плату за ловлю риби сітками та волоками, за оренду городньої ділянки.

У роки німецької окупації в місті працювали такі підприємства: фабрика повидла, мармеладу, цукерків (директор Й. Несвадьба, майстер виробництва І. Мучнік); цех із виробництва газованої води, лимонаду, вина й оцту з продуктивністю 500 л у день; цех із виготовлення штучного чаю та цикорію; засольний цех і сушарня овочів і лікарських рослин із продуктивністю 100 кг у день (начальник В. Громницький); майстерня дерев'яних виробів, яка виробляла будівельні матеріали та виготовляла меблі (працювало 68 робітників у столярському, бондарському, гончарному, стельмашному та коробочному цехах); ковальсько-слюсарська майстерня; цех із виробництва мотуззя та частин господарської упряжі; чинбарня (гарбарня), де виправляли кожухи, шкіру та взуття (керівник окружних гарбарень – Р. Петрасевич, майстер – Ф. Кокошко); миловарня, де варили мило, пасту до взуття, до підлоги, колісну мазь і столярський клей; цех із переробки овчини та вовни, працювали майже 320 чоловік (керівник Л. Мутке); відділ гафтів і взуття (керівник З. Квашенко); шіткарський цех (керівник Р. Свентек); цех із виробництва рогових гребінців (керівник С. Сінковський); трикотарський цех (керівник К. Ловкіс); напірничий і цех ерзац-взуття; паперовий (керівник В. Стісун); міська бойня; електростанція; баня; лікарня; олійниці; млин; два тартаки.

Сарненська міська управа проводила реєстрацію громадян і видавала продуктивні картки для міського та сільського населення, але для їх отримання потрібно було бути прописаним у місті й обов'язково працювати в будь-якому з цих підприємств.

Доля єврейського населення склалася трагічно. У квітні 1942 р. німецька влада видала новий наказ, згідно з яким протягом 15 днів створили гетто, куди зігнали все єврейське населення міста Сарни, навколишніх сіл і ближніх районів. Його огородили двома огорожами з колючого дроту на відстані 1 м один від одного. Створили також загін єврейської поліції, на чолі якої керував комендант Марголіс. Його місія полягала в тому, щоб підтримувати порядок у гетто, стояти біля воріт, не дозволяти євреям виходити, а українцям та полякам входити на його території. Євреям дозволяли вийти з гетто через ворота для виконання певної роботи, відповідно до спеціального дозволу коменданта поліції. Перша вимога нацистської влади полягала в тому, що всі євреї повинні носити білі пов'язки на правій руці із зображеною Зіркою Давида, а всі єврейські будинки мали мати вивіску з нею.

15 серпня 1941 р. німецька влада видала вимогу до єврейської громади зробити внесок 13 кг золота. Це потрібно було виконати протягом 8 днів. Щодня німці брали з гетто 400 євреїв на працю: їм доводилося зрізати дерева, будувати міст над річкою Случ, щоб замінити той, що зруйнували совети під час відступу, копати торф тощо. Працівники отримували 100 г хліба на день. Єврейському населенню забороняли вітатися з німцями й при зустрічі дивитись їм у вічі.

Люди перебували в гетто з квітня по серпень 1942 р. 26-28 серпня 1942 р. розпочалися страшні дні ліквідації гетто: українська поліція оточила його, єврейська поліція більше не мала доступу до постів охорони, нікого не вивезли на роботу. Люди розуміли, що це були останні дні їхнього життя. Євреїв виводили окремими групами та розстрілювали на околиці міста Сарни.

Вікторія Дашко